

בראשית

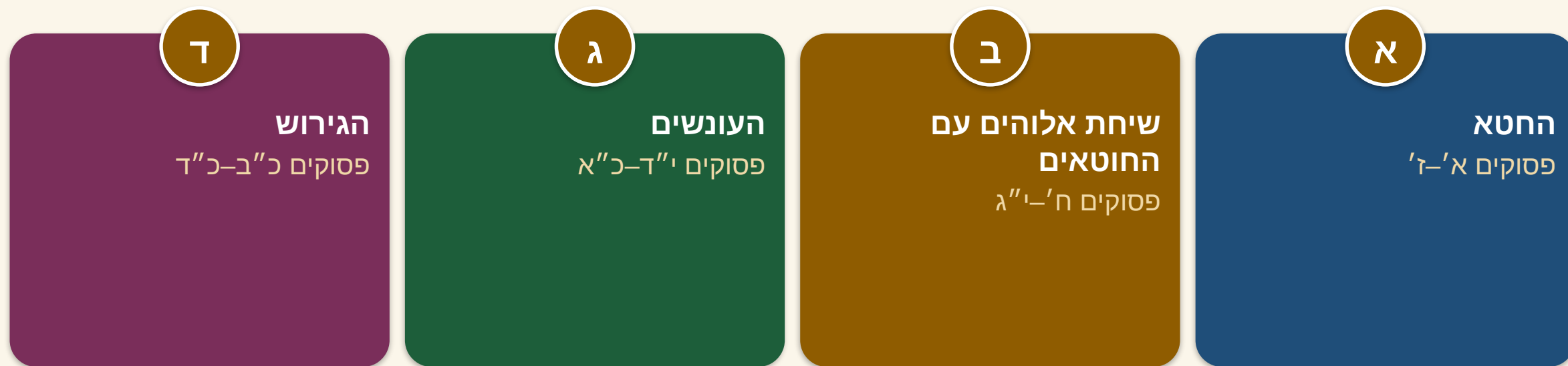
פרק ג'

חטא עץ הדעת והגירוש

פסוקים, מפה חזותית, הסברים, מושגים בתוך הפרק ושאלות בגרות עם פתרונות

תמונה (נחלת הכלל): Thomas Cole, Cole Thomas Expulsion from the Garden of Eden 1828

בראשית ג': מפת הפרק

בפרק: 24 פסוקים. בבגרות: במסמך השאלות 8 מועדים שואלים על הפרק (שקפים 27–30 ו־65–67); שאלה נוספת על פסוק ז' בשקף 30.

בראשית ג', פסוקים א'-ה'

א' וְהִנָּחֵשׁ הָיָה עָרוֹם מִכָּל חַיֵּית הַשָּׂדֶה אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָה אֱלֹהִים וַיֹּאמֶר אֶל־הָאִשָּׁה
אֵף כִּי־אָמַר אֱלֹהִים לֹא תֹאכְלוּ מִכָּל עֵץ הָגֶן

ב' וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה אֶל־הִנָּחֵשׁ מִפְּרִי עֵץ־הָגֶן נֹאכָל

ג' וּמִפְּרִי הָעֵץ אֲשֶׁר בְּתוֹךְ־הָגֶן אָמַר אֱלֹהִים לֹא תֹאכְלוּ מִמֶּנּוּ וְלֹא תִגְעוּ בוֹ
כִּן־תִּמָּתוֹן

ד' וַיֹּאמֶר הִנָּחֵשׁ אֶל־הָאִשָּׁה לֹא־מוֹת תִּמָּתוֹן

ה' כִּי יֵדַע אֱלֹהִים כִּי בְיוֹם אֲכָלְכֶם מִמֶּנּוּ וְנִפְקַחוּ עֵינֵיכֶם וְהֵייתֶם כְּאֱלֹהִים יֹדְעֵי טוֹב
וָרָע

קטע: החטא

בראשית ג', פסוקים ו'-ז'

ו' וַיִּרְא הָאִשָּׁה כִּי טוֹב הָעֵץ לְמֵאכֹל וְכִי תֹאמָה־הוּא לְעֵינַיִם וְנִחְמַד הָעֵץ לְהִשְׂכִּיל
וַתִּקַּח מִפְּרִיֹו וַתֹּאכַל וַתֵּתֶן גַּם־לְאִישָׁהּ עִמָּה וַיֹּאכַל

ז' וַתִּפְקְחָה עֵינֶי שְׁנֵיהֶם וַיֵּדְעוּ כִּי עֲרֻמָּם הֵם וַיִּתְּפְרוּ עָלֶיהָ תְּאֵנָה וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם חֲגֹרֹת

קטע: החטא

הסבר: החטא

1

הפרק בנוי משש תמונות ובכל אחת שני משתתפים. הנחש מתואר כ"ערום מכל חיית השדה". לפי חוקרים, הסיפור מדגיש שהוא נברא בידי האל ואין לו כוחות עצמאיים, כדי להילחם בדימוי המיתולוגי של הנחש כאל.

2

הנחש מגזים בציווי ("מכל עץ הגן") ומוריד את דברי האל ממצווה לאמירה בלבד. גם חוה מגזימה ומוסיפה שאסור אפילו לגעת בעץ. הציווי המקורי ברור: אכילה תביא מוות.

מקור ההסבר: לפי סיכומי סוף פסוק (sofpasuk.com) וטקסטולוגיה (textologia.net), בפרפראזה.

בראשית ג', פסוקים א'–ז'. ההסבר לא נבדק על ידי מורה לתנ"ך.

הסבר: החטא

1

האישה אוכלת ונותנת גם לאיש, והוא אוכל בלי שום מחאה - דמות פסיבית. מיד אחר כך "ותפקחנה עיני שניהם": הם מגלים שהם עירומים, מתביישים ותופרים עלי תאנה.

2

עץ הדעת טוב ורע אינו שיפוט ערכי אלא ידיעה כוללת, כי "טוב ורע" הם שני קצוות שמבטאים את הכול. לפני האכילה אדם וחווה כמו ילדים שאין להם ידע (קאסוטו, בלשון טקסטולוגיה).

מקור ההסבר: לפי סיכומי סוף פסוק (sofpasuk.com) וטקסטולוגיה (textologia.net), בפרפראזה.

בראשית ג', פסוקים א'-ז'. ההסבר לא נבדק על ידי מורה לתנ"ך.

פסוק מפתח: החטא

וְהַנָּחֵשׁ הָיָה עָרוֹם מִכָּל חַיַּת הַשָּׂדֶה אֲשֶׁר עָשָׂה
יְהוָה אֱלֹהִים וַיֹּאמֶר אֶל־הָאִשָּׁה אֵף כִּי־אָמַר
אֱלֹהִים לֹא תֹאכְלוּ מִכָּל עֵץ הָגֶן

בראשית ג', פסוק א'

בראשית ג', פסוקים ח'–י"ב

ח' וַיִּשְׁמְעוּ אֶת־קוֹל יְהוָה אֱלֹהִים מְתַהַלֵּךְ בַּגֶּן לְרוּחַ הַיּוֹם וַיִּתְחַבֵּא הָאָדָם וְאִשְׁתּוֹ מִפְּנֵי יְהוָה אֱלֹהִים בְּתוֹךְ עֵץ הָגֶן

ט' וַיִּקְרָא יְהוָה אֱלֹהִים אֶל־הָאָדָם וַיֹּאמֶר לוֹ אֵיכָה

י' וַיֹּאמֶר אֶת־קִלְךָ שָׁמַעְתִּי בַּגֶּן וְאִירָא כִּי־עִירָם אָנֹכִי וְאֶחָבָא

י"א וַיֹּאמֶר מִי הִגִּיד לְךָ כִּי עִירָם אַתָּה הַמֵּן־הָעֵץ אֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ לֵבִלְתִּי אֲכָל־מִמֶּנּוּ אֲכָלְתָּ

י"ב וַיֹּאמֶר הָאָדָם הָאִשָּׁה אֲשֶׁר נָתַתָּה עִמָּדִי הוּא נָתַנָּה־לִּי מִן־הָעֵץ וְאֲכָל

קטע: שיחת אלוהים עם החוטאים

נוסח המקרא: "מקרא על פי המסורה" (ספריא), רישיון CC BY-SA. ללא טעמי מקרא.

בראשית ג', פסוק י"ג

י"ג וַיֹּאמֶר יְהוָה אֱלֹהִים לְאִשָּׁה מַה־זֹּאת עָשִׂית וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה הִנָּחֵשׁ הִשְׁיֵאֲנִי וְאֹכֵל

קטע: שיחת אלוהים עם החוטאים

נוסח המקרא: "מקרא על פי המסורה" (ספריא), רישיון CC BY-SA. ללא טעמי מקרא.

הסבר: שיחת אלוהים עם החוטאים

1

האל מחפש את האדם בשאלה "איכה". החקירה מתנהלת בסדר הפוך לסדר החטא: החטא היה נחש, אישה, אדם, והחקירה אדם, אישה, נחש. ההיפוך הזה נקרא שרשור.

2

האדם מאשים את האישה ואפילו את האל (האישה אשר נתת עמדי). האישה מאשימה את הנחש. אף אחד לא לוקח אחריות.

3

הנחש אינו נחקר כלל, כי אין לו אחריות מוסרית אלא רק עונש.

מקור ההסבר: לפי סיכומי סוף פסוק (sofpasuk.com) וטקסטולוגיה (textologia.net), בפרפראזה.

בראשית ג', פסוקים ח'–י"ג. ההסבר לא נבדק על ידי מורה לתנ"ך.

פסוק מפתח: שיחת אלוהים עם החוטאים

וַיִּשְׁמְעוּ אֶת־קוֹל יְהוָה אֱלֹהִים מִתְּהֵלֶךְ בַּגֵּן לְרוּחַ
הַיּוֹם וַיִּתְּחַבֵּא הָאָדָם וְאִשְׁתּוֹ מִפְּנֵי יְהוָה אֱלֹהִים
בְּתוֹךְ עֵץ הָגֵן

בראשית ג', פסוק ח'

בראשית ג', פסוקים י"ד-ט"ז

י"ד וַיֹּאמֶר יְהוָה אֱלֹהִים | אֶל־הַנָּחַשׁ כִּי עָשִׂיתָ זֹאת אֲרוּרָה אַתָּה מִכָּל־הַבְּהֵמָה וּמִכָּל־
חַיַּת הַשָּׂדֶה עַל־גֹּחֲנְךָ תֵּלֵךְ וְעַפְרָא תֹאכַל כָּל־יְמֵי חַיֶּיךָ

ט"ו וַאֲיִבָּהּ | אִשְׁתִּי בִּינְךָ וּבִין הָאִשָּׁה וּבִין זֶרַעְךָ וּבִין זֶרַעָהּ הוּא יִשְׁוֹפֶךָ רֹאשׁ וְאַתָּה
תִּשְׁוֹפֶנּוּ עֵקֶב

ט"ז אֶל־הָאִשָּׁה אָמַר הָרְבָּה אֲרָבָה עֲצָבוֹנְךָ וְהִרְנֶךָ בְּעֶצֶב תֵּלְדִי בָנִים וְאֶל־אִישׁךָ
תִּשְׁוָקֶתְךָ וְהוּא יִמְשַׁל־בָּךְ

קטע: העונשים

בראשית ג', פסוקים י"ז-כ"א

י"ז וְלֹאֲדָם אָמַר כִּי־שָׁמַעְתָּ לְקוֹל אִשְׁתְּךָ וַתֹּאכַל מִן־הָעֵץ אֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ לֵאמֹר לֹא תֹאכַל מִמֶּנּוּ אֲרוּרָה הָאֲדָמָה בְּעִבּוּרָךָ בְּעֶצְבוֹן תֹּאכְלֶנָּה כָּל יְמֵי חַיֶּיךָ

י"ח וְקוֹץ וְדִרְדָּר תַּצְמִיחַ לָךְ וְאָכַלְתָּ אֶת־עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה

י"ט בְּזֵיעַת אֶפֶיךָ תֹאכַל לֶחֶם עַד שׁוֹבְךָ אֶל־הָאֲדָמָה כִּי מִמֶּנָּה לָקַחְתָּ כִּי־עָפָר אַתָּה וְאֶל־עָפָר תָּשׁוּב

כ' וַיִּקְרָא הָאָדָם שֵׁם אִשְׁתּוֹ חַוָּה כִּי הוּא הִיְתָה אִם כָּל־חַי

כ"א וַיַּעַשׂ יְהוָה אֱלֹהִים לָאָדָם וּלְאִשְׁתּוֹ כְּתָנוֹת עוֹר וַיַּלְבִּשֵׁם

קטע: העונשים

הסבר: העונשים

1

העונשים ניתנים בסדר נחש, אישה, אדם - שוב סדר הפוך מסדר החקירה. לפי הניתוח הספרותי כל גיבור מקבל שני עונשים.

2

הנחש: יזחל על גחונו ותהיה איבה בינו לבין האדם. האישה: ייסורי לידה ושליטת בעלה. האדם: עבודה קשה בעבור מזונו, והופך מבן אל-מוות לבן תמותה.

3

כל העונשים הם מידה כנגד מידה והם גם הסברים אטיולוגיים - הסברים ספרותיים לתופעות שקיימות בטבע ובחברה, כמו הלידה בכאב והנחש ללא רגליים.

מקור ההסבר: לפי סיכומי סוף פסוק (sofpasuk.com) וטקסטולוגיה (textologia.net), בפרפראזה.

בראשית ג', פסוקים י"ד-כ"א. ההסבר לא נבדק על ידי מורה לתנ"ך.

הסבר: העונשים

1
השורש המנחה בפרק הוא א.כ.ל: יש קשר בין אכילה לחיים ולמוות. האדם חטא באכילה ועונשו קשור באכילה ("בזעת אפריך תאכל לחם").

מקור ההסבר: לפי סיכומי סוף פסוק (sofpasuk.com) וטקסטולוגיה (textologia.net), בפרפראזה.

בראשית ג', פסוקים י"ד-כ"א. ההסבר לא נבדק על ידי מורה לתנ"ך.

פסוק מפתח: העונשים

וַיַּעַשׂ יְהוָה אֱלֹהִים לָאָדָם וּלְאִשְׁתּוֹ כְּתִנּוֹת עֹר
וַיַּלְבִּשֵׁם

בראשית ג', פסוק כ"א

בראשית ג', פסוקים כ"ב-כ"ד

כ"ב וַיֹּאמֶר | יְהוָה אֱלֹהִים הֵן הָאָדָם הָיָה כְּאֶחָד מִמֶּנּוּ לָדַעַת טוֹב וָרָע וְעַתָּה |
פֶּן־יִשְׁלַח יָדוֹ וְלָקַח גַּם מִעֵץ הַחַיִּים וְאָכַל וְחַי לְעֹלָם

כ"ג וַיִּשְׁלַחֵהוּ יְהוָה אֱלֹהִים מִגֵּן־עֵדֶן לַעֲבֹד אֶת־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר לָקַח מִנָּשִׁים

כ"ד וַיִּגְרֹשׁ אֶת־הָאָדָם מִקֶּדֶם לְגֵן־עֵדֶן אֶת־הַכְּרִבִּים וְאֵת לֶהֱטֵה הַחֶרֶב
הַמִּתְהַפֶּכֶת לְשֹׁמֵר אֶת־דֶּרֶךְ עֵץ הַחַיִּים

קטע: הגירוש

הסבר: הגירוש

1

לאדם לא נאסר מלכתחילה לאכול מעץ החיים, כי נועד לחיות לנצח. אחרי העונש, שבו חייו מוגבלים, אכילה מעץ החיים תפר את גזר הדין. לכן הוא מגורש מגן עדן.

2

כרובים וחרב מתהפכת שומרים על הדרך אל עץ החיים. הגירוש הוא סוף האידיליה, ואדם מתחיל חיים של עבודה ומוות.

3

לפי טקסטולוגיה, הפולמוס היהודי-נוצרי הוביל לפרשנות שונה: היהדות רואה בסיפור את ההבחנה המוסרית בין טוב לרע, והנצרות את החטא הקדמון.

מקור ההסבר: לפי סיכומי סוף פסוק (sofpasuk.com) וטקסטולוגיה (textologia.net), בפרפראזה.

בראשית ג', פסוקים כ"ב-כ"ד. ההסבר לא נבדק על ידי מורה לתנ"ך.

פסוק מפתח: הגירוש

וַיִּשְׁלַחְהוּ יְהוָה אֱלֹהִים מִגֵּן־עֵדֶן לַעֲבֹד אֶת־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר לָקַח מִנָּשָׁם

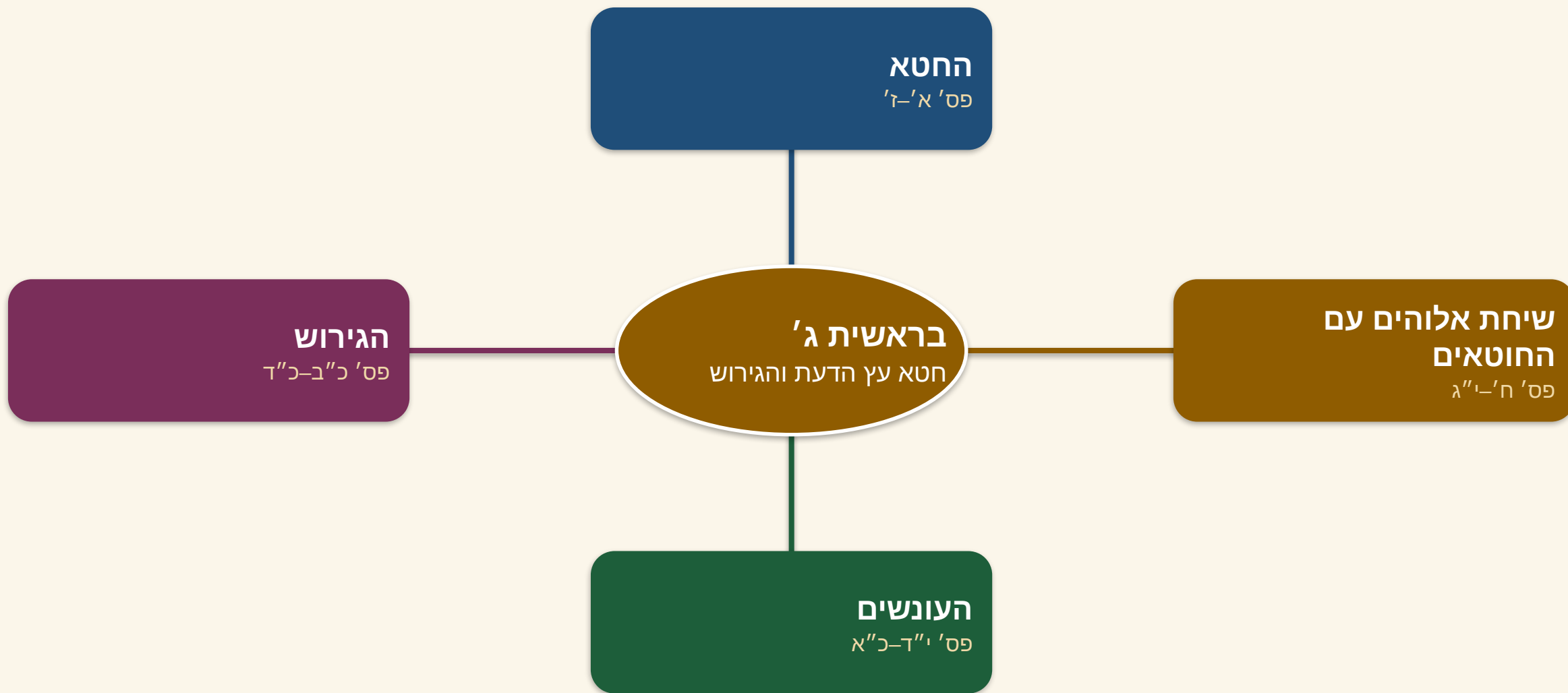
בראשית ג', פסוק כ"ג

סיכום בראשית ג': חטא עץ הדעת והגירוש

- הנחש פונה לאישה ומסלף את האיסור. האישה רואה "כי טוב העץ למאכל וכי תאווה הוא לעיניים ונחמד העץ להשכיל" ואוכלת, וגם האיש.
- עיניהם נפקחות, הם מגלים שהם ערומים ותופרים לעצמם חגורות עלי תאנה ומתחבאים.
- אלוהים שואל "איכה". האדם מאשים את האישה והאישה את הנחש.
- העונשים: לנחש לכרוע על גחונו; לאישה צער הריון ומשיכה לבעלה; לאדם עמל באדמה "בזיעת אפיק" וחזרה אל העפר.
- אלוהים מלביש אותם כותנות עור, מגרש אותם מהגן ומציב את הכרובים ולהט החרב המתהפכת לשמור על דרך עץ החיים.

תרשים רעיונות: חטא עץ הדעת והגירוש

מושג בפרק: מילה מנחה

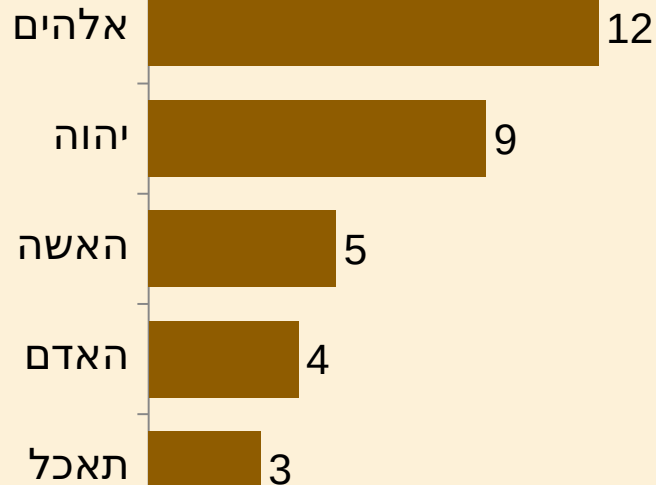
מה זה?

מילה/שורש החוזר/ת על עצמו/ה במספר פסוקים או פרקים במספר חריג של פעמי או במספר סימלי של פעמי בקטע, או בשתי משמעויות לפחות, המהווה רמז למסר המרכזי בקטע ו/או מוסיפה משמעות נוספת.

איך זה בא לידי ביטוי בפרק:

"אלהים" מופיע 12 פעמים בבראשית ג', א'–כ"ד: בפסוקים א' (פעמיים), ג', ה', ח' (פעמיים), ט', י"ג, י"ד, כ"א, כ"ב, כ"ג. "יהוה" מופיע 9 פעמים, בצירוף "יהוה אלהים". הספירה לפי נוסח השקפים, ללא ניקוד.

בדברי הנחש והאישה (א'–ה') מופיע "אלהים" לבדו; בדברי המספר, מפסוק ח' ואילך, מופיע "יהוה אלהים". הבחנה זו נשאלת כדוגמה לדרך דיבור על האל ואינה מוכיחה לבדה מסר יחיד.

הגרף:

מילים שחוזרות הכי הרבה בפרק (בלי מילות קישור).

מושג בפרק: התגלות האל

מה זה?

האלוהים הוא יישות מופשטת, הבוחרת להתגלות לנביאיו ולנבחריו בלבד. ההתגלות היא בדרך כלל בחזיון או בחלום. אך יש לעיתים שהאל מתגלה גם בתופעות טבע ייחודיות: הסנה הבוער, מעמד הר סיני.

בדיקת התאמה לפרק:

בפרק ג' האל פונה אל האדם, האישה והנחש בשיחה ובעונשים (ח' – כ"ד). אין חלום, חזיון או נביא, ולכן אין להציג זאת כהתגלות לנביא לפי הגדרת המושג. אפשר להשוות: כאן האל "מתהלך בגן" ושואל, ולא מתגלה בתיווך.

מושג בפרק: קורבנות

מה זה?

מתנה מן החי או מן הצומח שמביא אדם למקדש לכבוד האל. המתנה מן החי היא בהמות או עופות טהורים הנשחטים במקדש ודמם הנזרק על המזבח משמש כפרה לנפש החוטא. במקרא מצויים סוגים רבים של קורבנות, שהעיקרים ביניהם הם: זבח (נקרא גם שלמים): קורבן זה מובא למקדש ה'על ידי היחיד כתרומה או כנדר לשם בקשת עזרה מהאל.

בדיקת התאמה לפרק:

בבראשית ג' אין הקרבת קורבן, מזבח או מקדש. פסוק ז' (עלי התאנה) הוא לבוש, לא קורבן. אין לראות בפרק דוגמה לקורבנות. ההגדרה נשמרת להשוואה בלבד. דוגמה מקראית: בראשית ד', ג'–ה'.

מושג בפרק: מידה כנגד מידה

איך זה בא לידי ביטוי בפרק ובבגרות:

המושג מופיע בשאלת בגרות שנשאלה על הפרק הזה, ולכן כדאי לחפש אותו בפסוקים ולהסביר את הקשר:

16. באמצעות השורש א-כ-ל נוצר קשר של "מידה כנגד מידה" בין החטאים ובין העונשים. הבא מן הקטע שלפניך דוגמה אחת לקביעה זו, והסבר אותה.

מה זה?

עיקרון של ענישה שניתן בהתאמה לחטא.
לדוגמא: אדם בגן עדן חטא באכילה, לכן
יענש ב"בזיעת אפיו תאכל לחם"

מושג בפרק: קושי

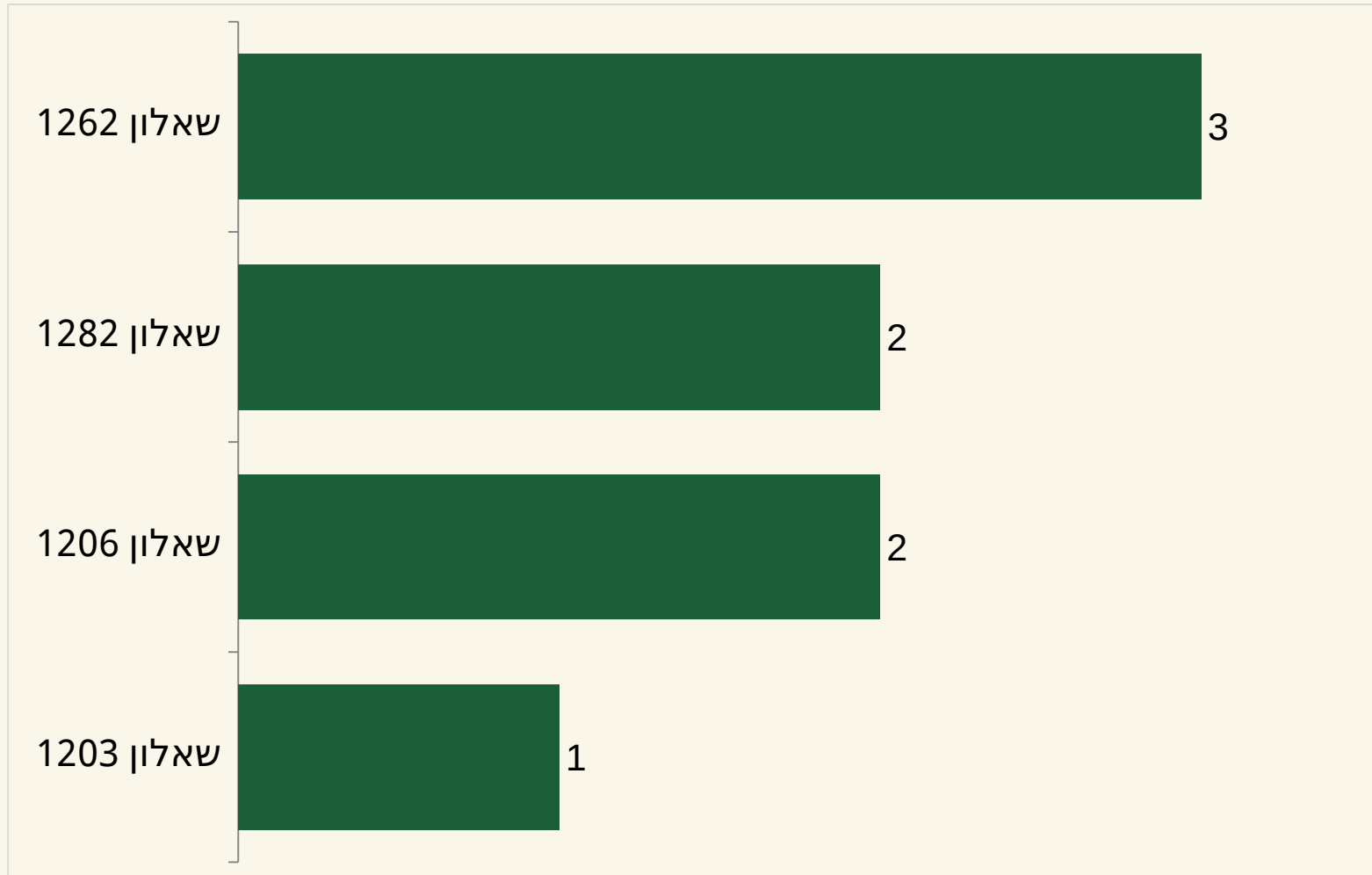
מה זה?

סתירה רעיונית או לשונית בין שני פסוקים בקטע או בין פסוקים בקטעים מרוחקים זה לזה. יישוב הקושי נעשה על ידי פרשנים מסורתיים או ביקורתיים. לעיתים נחלקים ביניהם הפרשנים ולעיתים ישנה תמימות דעים בפרושם. ישנם קשים שעולים מניגוד בין פסוק לתפיסה מוכרת לנו: רעיונית או לשונית.

איך זה בא לידי ביטוי בפרק ובבגרות:

המושג מופיע בשאלת בגרות שנשאלה על הפרק הזה, ולכן כדאי לחפש אותו בפסוקים ולהסביר את הקשר:
(2) ייחוס מאפיינים אנושיים לאל מעורר קושי תיאולוגי (אמוני).

בבגרות: כמה נשאל על בראשית ג'

הגרף מראה

כמה שאלות על הפרק מופיעות בכל שאלון במסמך. בסך הכל 8 שאלות ב־8 מועדים. נוספה חורף תשפ"ה (1262). שאלה נוספת שנוגעת בפרק (קיץ תשע"ו, 1206) מפורטת בשקף 30. לא נבדקו כל שאלות הבגרות במסמך.

בבגרות: על מה שואלים על בראשית ג'

חורף תשפ"ד (שאלון 1262)

- ◀ (1) על פי פסוק ו', הסבירו שלושה מאפיינים של פרי העץ האסור. (2) על פי פסוקים ד'–ה' ופסוק ז', הסבירו שלושה...
- ◀ (1) קראו פסוקים ט'–י"ג. בפסוקים אלה מובאות ארבע האשמות. ציינו מה הן ההאשמות האלה, ומי מאשים את מי בכל האש...

קיץ תשפ"ב (שאלון 1262)

- ◀ בפסוקים אלה מתוארת פגיעה בקשר בין האדם לאישה, בקשר בין האדם לאל ובקשר בין האדם לאדמה.
- ◀ (1) בסיפור גן עדן לדמות האל יש מאפיינים אנושיים.

קיץ תשע"ח (שאלון 1282)

- ◀ הסבר מה מבטא השם "אֵשֶׁה" בבראשית, ב', 23. בסס את דבריך על הכתוב.
- ◀ הסבר את הקשר בין השם הפרטי שהאדם קורא בו לאשתו (פסוק 20) ובין המסופר בפסוק 16.

חורף תשע"ז (שאלון 1282)

- ◀ בפסוקים אלה הנחש מפתה את האישה. ציין והסבר שלושה שלבים בתהליך פיתויה, והסבר כיצד כל אחד מן השלבים משפיע ע...
- ◀ (1) יש הטוענים כי בפסוקים אלה מתבטא חשש של אלוהים מן האדם. הסבר טענה זו והבא מן הכתוב שתי ראיות לביסוסה. ...

חורף תשע"ו (שאלון 1206)

- ◀ בפסוק 1 נאמר: "והנחש היה ערום מכל חית השדה". הבא מדברי הנחש בקטע שלפניך דוגמה אחת המלמדת על עורמתו, והסבר...
- ◀ יש הסבורים שהנחש לא היה צריך להתאמץ כדי לשכנע את האישה להפר את צו אלוהים. ציין שתי ראיות מן הקטע התומכות...

בבגרות: על מה שואלים על בראשית ג' (המשך)

קיץ תשע"ה (שאלון 1206)

חורף תשע"ג (שאלון 1203)

- ◀ יש הטוענים שהקטע שלפניך מתהלים מצייר תמונה אופטימית ושמחה של הבריאה, והוא בבחינת תיקון לנאמר בבראשית, ג' ...
- ◀ בשני הכתובים נרמזים היחסים בין האדם לבעל החיים או לבעלי החיים. האם יש הבדל בין שני הכתובים בעניין זה? נמק...

שאלה נוספת שנוגעת בפרק: קיץ תשע"ו, שאלון 1206

שאלה 1 סעיף ב': יש המפרשים כי בעקבות האכילה מפרי עץ הדעת התעורר באדם ובחיה היצר המיני. (1) הסבר כיצד הנאמר בבראשית ג', 7 עשוי לתמוך בפירוש זה. (2) קרא גם בראשית ד', 1. הסבר כיצד שם העץ "עץ הדעת" והמסופר בפרק ד', 1 עשויים לבסס פירוש זה.

השאלה כולה (סעיפים א-ג', ובהם בראשית א' ו-ב' ו"אנומה אליש") והפתרון במסמך המקור נמצאים בשקפי בראשית ב', שקפים 33-38. בשקף 37 שם מופיע הפתרון לסעיף ב' (פסוק ז' וקישור לבראשית ד', 1).

שאלה נוספת על פרק ג' בבגרות קיץ תשפ"ה, 1262 (סעיף ג', פסוקים י"ז-י"ט) נמצאת בשאלה על בראשית ד' ומופיעה בשקפי בראשית ד', שקפים 68-69.

שאלת בגרות: בראשית ג'

מועד: חורף תשפ"ד (שאלון 1262)

2. קראו בראשית, פרק ג'. ענו על סעיף א' – חובה.

א. קראו פסוקים א'–ז'. (1) על פי פסוק ו', הסבירו שלושה מאפיינים של פרי העץ האסור. (12 נקודות) (2) על פי פסוקים ד'–ה' ופסוק ז', הסבירו שלושה מאפיינים נוספים של פרי העץ האסור. בססו את תשובתכם על הכתוב. (13 נקודות)

ענו על אחד מן הסעיפים ב–ג.

ב. (1) קראו פסוקים ט'–י"ג. בפסוקים אלה מובאות ארבע האשמות. ציינו מה הן ההאשמות האלה, ומי מאשים את מי בכל האשמה. (8 נקודות)

(2) קראו פסוקים י"ד–כ"ד וגם את דברי י' רובן שלפניכם.

"הסירוב להכיר באחריות למעשיהם הוא שהחמיר את עונשם [...] מעונשם אנו למדים כי לחטא יש מחיר, ומשמעי האדם הם המעצבים את עתידו". (י' רובן, נטילת אחריות – פרשת אחריות – פרשת בראשית, מתוך אתר "ערכים" (arachim.org.il)

שאלת בגרות: בראשית ג'

מועד: חורף תשפ"ד (שאלון 1262) (המשך השאלה)

י' רובן טוען בדבריו כי מעשי האדם מעצבים את עתידו. על פי פסוקים י"ד–כ"ד, הסבירו כיצד מעשי האדם ומעשי האישה עיצבו את עתידם אחרי הגירוש מגן עדן. (7 נקודות)

ג. קראו פסוקים כ"ב–כ"ד. יש הטוענים כי על פי פסוקים אלה ההתנהגות של האדם מעוררת באל חשש. (1) הסבירו שני פרטים בפסוקים אלה שעשויים לבסס טענה זו. (8 נקודות) (2) קראו את פירוש רש"י לפסוק כ"ב.

"היה כאחד ממנו. הרי הוא יחיד ב[עולמות] תחתונים כמו שאני יחיד ב[עולמות] עליונים; ומה היא יחידותו? לדעת טוב ורע, מה שאין כן בבהמה וחיה. ועתה פן ישלח ידו [ולקח גם מעץ החיים ואכל וחי לעולם] – ומְשִׁיחָהּ לעולם הרי הוא קרוב להטעות [את] הבריות אחריו, ולומר אף הוא אלוה [כאלוהים]".

שאלת בגרות: בראשית ג'

מועד: חורף תשפ"ד (שאלון 1262) (המשך השאלה)

האם פירוש רש"י תומך בטענה שהתנהגות של האדם מעוררת חשש באלוהים או אינו תומך בטענה זו? נמקו ובססו את תשובתכם על פירוש רש"י. (7 נקודות)

פתרון: בראשית ג'

מועד: חורף תשפ"ד (שאלון 1262)

פתרון

שאלה 2: בראשית ג'

א1. בפס' ו' נמצאים שלושה מאפיינים לפרי עץ הדעת:

פרי ראוי למאכל: "טוב העץ למאכל".

הפרי הוא בעל מראה: "תאווה הוא לעיניים".

הפרי מעניק יכולת שכלית-חשיבתית: "נחמד העץ להשכיל".

א2. בפס' ד-ה, ז, נמצאים שלושה מאפיינים נוספים לפרי עץ הדעת:

אכילתו איננה מסכנת חיים: "לא מות תמותון".

אכילתו עתידה להביא את האדם להבנה חדשה: "כי ביום אכלכם נפקחו עיניכם".

אכילתו עתידה להביא את האדם לדרגה אלוהית: "והייתם כאלוהים יודעי טוב ורע".

ב1. בפס' ט-יג נמצאו ארבע האשמות:

האשמה של האל את האדם על אכילה מפרי עץ הדעת: "המן העץ אשר ציוויתך לבלתי אכול ממנו אכלת".

האשמה של האדם את האל בבריאת האישה: "ויאמר האדם: האשה אשר נתת עמדי".

האשמה של האדם את האשה בפיתוי לאכילה מהפרי: "היא נתנה לי ואוכל".

פתרון: בראשית ג' (המשך)

מועד: חורף תשפ"ד (שאלון 1262)

האשמה של האשה את הנחש בפיתוי: "הנחש השיאני ואוכל".

ב2. ובן טוען כי הסירוב של האדם והאישה להכיר בחטאם הביא להחמרה בעונשם. ביטוי לכך נמצא בפסוקים יד-כד: מעשיו של האדם: האדם הקשיב לאישה ואכל מהפרי וכתוצאה מכך נענש בקושי להשיג אוכל: "ואל האדם אמר: כי שמעת לקול אשתך ותאכל מן העץ [...] ארורה האדמה בעבורך בעצבון תאכלנה כל ימי חיך". מעשיה של האישה: האישה אכלה מהפרי האסור וכתוצאה מכך את פרי בטנה תוציא בקושי: "ואל האשה אמר: הרבה ארבה עצבונך והרנך, בעצב תלדי בנים".

ג1. נראה כי התנהגות האדם בפס' כב-כד מעוררת באל שתי חששות: חשש שהאדם יזכה לחיי נצח: "ועתה פן ישלח ידו ולקח גם מעץ החיים ואכל וחי לעולם". חשש שהאדם הגיע למעמד אלוהי: "הן האדם היה כאחד ממנו לדעת טוב ורע". ג2. נראה כי פירושו של רש"י תומך בחשש האלוהי:

פתרון: בראשית ג' (המשך)

מועד: חורף תשפ"ד (שאלון 1262)

מידת ההבנה: האדם נראה כאל השולט בעולם: "הוא היחיד בעולמות התחתונים".
חיי נצח: חיי נצח לאדם עשויים ליצור לו דימוי של אל: "ומשיחיה לעולם הרי הוא קרוב להטעות את הבריות אחריו ולאמור אף הוא אלוה".

שאלת בגרות: בראשית ג'

מועד: קיץ תשפ"ב (שאלון 1262)

1. קראו בראשית, פרק ג', פסוקים ח'–כ"ד.
ענו על סעיף א (חובה).

א. בפסוקים אלה מתוארת פגיעה בקשר בין האדם לאישה, בקשר בין האדם לאל ובקשר בין האדם לאדמה. הביאו מן הפסוקים אלה ראייה אחת לפגיעה בכל אחד מן הקשרים המודגשים בקו, והסבירו אותה. בססו את התשובה על הכתוב (סך הכל – שלוש ראיות והסברן).
ענו על אחד מן הסעיפים ב–ג.

ב. (1) בסיפור גן עדן לדמות האל יש מאפיינים אנושיים.
הביאו לכך דוגמה אחת מפסוקים ח'–י' ודוגמה אחת מפסוק כ"ב. הסבירו את הדוגמאות. (8 נקודות)
(2) ייחוס מאפיינים אנושיים לאל מעורר קושי תיאולוגי (אמוני).
קראו את פירוש רש"י על פסוק ח':

"שמעו את קול הקדוש ברוך הוא שהיה מתהלך בגן".
כיצד רש"י פותר את הקושי התיאולוגי העולה מפסוק ח'?
הביאו ביסוס לפירוש רש"י מפסוקים ח'–י'. (7 נקודות)

מקור: מסמך השאלות והפתרונות לבגרות

שאלת בגרות: בראשית ג'

מועד: קיץ תשפ"ב (שאלון 1262) (המשך השאלה)

(1) לפי פסוקים אלה, ציינו והסבירו שתי סיבות לגירוש האדם מגן עדן. (8 נקודות)

(2) קראו את דברי ש' שפרה שלהלן.

"הקללה האלוהית היא שיצרה את הברכה האנושית [...] אומנם בזיעת אפך תאכל לחם ובעצב תלדי בנים, אבל הקללה היא שהעניקה לאדם ולחיה את מהותם האנושית, ויש בה הבטחה לצמיחתה של ציוויליזציה".

(ש' שפרה, "חיה – האשה המורדת", מתוך קריאות מבראשית, ידיעות אחרונות, ספרי חמד, 2008, עמ' 65)

מהי הטענה של ש' שפרה, והאם אתם מסכימים עם טענתה? הסבירו את התשובה, ובססו אותה על הכתוב. (7 נקודות)

פתרון: בראשית ג'

מועד: קיץ תשפ"ב (שאלון 1262)

פתרון

1. א.

פגיעה בקשר בין האדם לאישה באה לידי ביטוי בעונש שנתן ה' לאישה עקב חטא האכילה מפרי עץ הדעת: "אֶל הָאִשָּׁה אָמַר הָרְבָּה אֲרֻבָּה עֲצָבוֹנָךְ וְהִרְנִיךְ בְּעֶצֶב תֵּלְדִי בָנִים וְאֶל אִישְׁךָ תִּשְׁוָקֶתְךָ וְהוּא יִמְשָׁל בָּךְ." (בראשית ג', ט"ז)
שליטת האיש באישה מייצרת קשר בלתי שוויוני ומרחיקה אותם זה מזה.

פתרון: בראשית ג' (המשך)

מועד: קיץ תשפ"ב (שאלון 1262)

פגיעה בקשר בין האדם לאל באה לידי ביטוי בגירוש האדם מגן העדן: "וַיִּשְׁלַח ה' אֱלֹהִים מִגֶּן הָעֵדֶן לַעֲבֹד אֶת הָאָדָמָה אֲשֶׁר לָקַח מִנֶּשֶׁם. וַיִּגְרֹשׁ אֶת הָאָדָם וַיִּשְׁכֵּן מִקֶּדֶם לָגֶן הָעֵדֶן אֶת הַכְּרָבִים וְאֶת לֶהֱט הַחֶרֶב הַמְתֵּהפֶכֶת לִשְׁמֹר אֶת דֶּרֶךְ עֵץ הַחַיִּים." (בראשית ג', כ"ג-כ"ד) בגן העדן היה האדם קרוב לאל אבל מכיוון שמעל באמון של ה' ועבר על מצוותו גירש ה' את האדם. ה' שם מלאכים בפתח גן העדן עם חרב מתהפכת ולוהטת, שתמנע מן האדם לחזור לגן העדן. בתחילה שם ה' את האדם בגן העדן על מנת לשומרו אך מכיוון שהפר את האמון המלאכים תופסים את מקומו.

פתרון: בראשית ג' (המשך)

מועד: קיץ תשפ"ב (שאלון 1262)

פגיעה בקשר שבין האדם לאדמה באה לידי ביטוי בעונש שהעניש ה' את האדם בגלל שאכל מפרי עץ הדעת האסור: "וְלָאָדָם אָמַר כִּי שָׁמַעְתָּ לְקוֹל אִשְׁתְּךָ וְתָאֲכַל מִן הָעֵץ אֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ לֵאמֹר לֹא תֹאכַל מִמֶּנּוּ אֲרוּרָה הָאֲדָמָה בְּעִבּוּרָךְ בְּעֶצְבוֹן תֹּאכְלֶנָּה כָּל יְמֵי חַיֶּיךָ. וְקוֹץ וְדִרְדֹּר תַּצְמִיחַ לָךְ וְאָכַלְתָּ אֶת עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה. בְּזַעַת אַפֶּיךָ תֹּאכַל לֶחֶם..." (בראשית ג', י"ז-י"ט) בתחילה חי האדם בגן העדן ובו העניקה לו האדמה שפע של עצי פרי שנתנו לו מאכל. לאחר החטא ה' מעניש אותו שהאדמה תהיה לו מקוללת, כיוון שיצטרך לעבוד קשה עד שיצליח להפיק לחם מן החיטה שיזרע בשדה. הוא יאלץ להתמודד עם קוצים שתוציא לו האדמה ושוב היא לא תהיה מבורכת לו כפי שהייתה בגן העדן.

שאלת בגרות: בראשית ג'

מועד: קיץ תשע"ח (שאלון 1282)

ענה על סעיף א (חובה).

א. קרא גם בראשית, ב', 15-24.

האכילה מפרי עץ הדעת (ג', 6) משנה את היחסים בין המשתתפים בסיפור הבריאה.

הסבר קביעה זו, ובסס אותה על שלוש דוגמאות: היחסים בין ה' ובין האדם, היחסים בין האדם לבין אשתו והיחסים בין האדם ובין בעלי החיים.

ענה על אחד מן הסעיפים ב-ג.

ב. קרא גם בראשית, ב', 22 ואת הקטע מן מסכת נידה, מ"ה, ע"ב שלפניך.

"וַיֵּבֶן ה' אֱלֹהִים אֶת הַצֶּלַע" מלמד שנתן הקב"ה בינה יתרה באישה יותר מִבְּאִישׁ.

הסבר את כוונת דברי המדרש על פי המתואר בבראשית, ג', 1-6.

ג. קרא פסוק 16 ופסוק 20 שלפניך, וגם בראשית, ב', 18, 23.

בפסוקים אלה מוזכרים שני שמות שהאדם קורא בהם לאישה שאיתו.

(1) הסבר מה מבטא השם "אִשָּׁה" בבראשית, ב', 23. בסס את דבריך על הכתוב. (7 נקודות)

שאלת בגרות: בראשית ג'

מועד: קיץ תשע"ח (שאלון 1282) (המשך השאלה)

(2) הסבר את הקשר בין השם הפרטי שהאדם קורא בו לאשתו (פסוק 20) ובין המסופר בפסוק 16. (8 נקודות)

פתרון: בראשית ג'

מועד: קיץ תשע"ח (שאלון 1282)

תשובות לשאלות (על פי חומר הלימוד לבגרות) – יש לבדוק את התשובות

סעיף א': שינוי היחסים בעקבות החטא

החטא הוביל להתפרקות ההרמוניה המקורית בכל המישורים:

היחסים בין ה' לאדם: מעבר מיחסי קרבה ודיאלוג פתוח בפרק ב', ליחסים המבוססים על פחד, הסתתרות וריחוק. לאחר החטא, האדם מתחבא "מִפְּנֵי יְהוָה אֱלֹהִים" (ג', 8) ובסופו של דבר מגורש פיזית מגן עדן (ניתוק הקשר הישיר).

היחסים בין האדם לאישה: מעבר משותפות ושוויון ("עזר כנגדו", "בשר אחד") ליחסים של הטחת אשמה ומרות. האדם מאשים את האישה בפני האל ("הָאִשָּׁה אֲשֶׁר נָתַתָּה עִמָּדִי הִיא נָתַתָּה לִּי"), ובפסוק 16 נקבע מעמדה הנחות: "וְהוּא יִמְשָׁל בָּךְ".

פתרון: בראשית ג' (המשך)

מועד: קיץ תשע"ח (שאלון 1282)

היחסים בין האדם לבעלי החיים (הנחש): מעבר משליטה שקטה (מתן שמות) לאיבה ומאבק הישרדותי. הנחש, שהיה חלק מהטבע, הופך לאויב המין האנושי: "וַאִיבָה אֲנִישִׁית בֵּינִךְ וּבֵין הָאִשָּׁה... הוּא יִשׁוּפֶךְ רֹאשׁ וְאֶתָּה תִּשׁוּפֶנּוּ עֵקֶב" (ג', 15).

סעיף ב': בינה יתרה באישה

המדרש מקשר בין הפועל "ויבן" (בנייה) לשורש ב.י.נ (בינה/תבונה). בבראשית ג', 1-6 ניתן לראות את ה"בינה" הזו בפעולה: האישה היא זו שמנהלת את הדיון המורכב עם הנחש, היא בוחנת את העץ בראייה רב-ממדית (טוב למאכל, תאוה לעיניים, נחמד להשכיל) ומקבלת החלטה. לעומתה, האדם מוצג כדמות פסיבית – הוא מקבל ממנה את הפרי ואוכל מבלי לשאול או להתווכח, מה שמחזק את טענת המדרש לגבי התבונה האקטיבית יותר של האישה.

סעיף ג': שמות האישה

פתרון: בראשית ג' (המשך)

מועד: קיץ תשע"ח (שאלון 1282)

(1) השם "אִשָּׁה" (ב', 23): מבטא את הקשר המהותי והשוויוני שקדם לחטא. האדם קורא לה כך "כִּי יֵאֱמָר לְקַחְהָ זֹאת". השם מדגיש שהיא חלק בלתי נפרד ממנו (עצם מעצמיו ובשר מבשרו), וקיים דמיון לשוני ומהותי מוחלט בין האיש לאישה.

(2) השם "חַוָּה" (פסוק 20) והקשר לפסוק 16: האדם קורא לה "חווה" לאחר החטא והעונש "כִּי הִיא הָיְתָה אִם כָּל חַי". השם מבטא את תפקידה הביולוגי כיולדת, והוא קשור ישירות לפסוק 16 שבו אלוהים מעניש אותה בעיצוב מחדש של חויית הלידה: "בְּעֶצֶב תֵּלְדִי בָנִים". כלומר, השם חווה מציין את היותה מקור החיים, אך פסוק 16 מבהיר שהבאת חיים אלו תהיה כרוכה מעתה בסבל.

שאלת בגרות: בראשית ג'

מועד: חורף תשע"ז (שאלון 1282)

ענה על סעיף א (חובה).

א. קרא פסוקים 1-6 שלפניך. בפסוקים אלה הנחש מפתה את האישה. ציין והסבר שלושה שלבים בתהליך פיתויה, והסבר כיצד כל אחד מן השלבים משפיע על האישה.

ענה על אחד מן הסעיפים ב-ג.

ב. קרא פסוקים 22-24 שלפניך. (1) יש הטוענים כי בפסוקים אלה מתבטא חשש של אלוהים מן האדם. הסבר טענה זו והבא מן הכתוב שתי ראיות לביסוסה. הסבר את הראיות שהבאת. (7 נקודות) (2) קרא גם בראשית, א', 26-28 וגם איוב, מ"ב, 1-2. לפי כל אחד מן הקטעים האלה, האם יש לאלוהים סיבה לחשוש מן האדם? הסבר. (8 נקודות)

ג. קרא את דברי אריך פרום שמובאים במאמרה של ש' שפרה:

שאלת בגרות: בראשית ג'

מועד: חורף תשע"ז (שאלון 1282) (המשך השאלה)

"א' פרום ראה בסיפור גן עדן מעשה של מרי [מרד] וחופש: 'האדם יוצר את עצמו בתהליך היסטורי שתחילתו באקט [מעשה] הראשון של החופש – החופש להמרות, לומר לא.' (שפרה, ש' [2008]. חוה – האשה המורדת. בתוך ר' רבייצקי [עורכת], קריאות מבראשית, עמ' 57)

(1) ציין אם כל אחת משתי הדמויות – האישה והאדם – נוהגת על פי התפיסה שמציג פרום, או אם אינה נוהגת על פיה. נמק את דבריך. (8 נקודות) (2) האם אלוהים מאפשר לאישה ולאדם לנהוג על פי תפיסה זו? נמק את דבריך. (7 נקודות)

פתרון: בראשית ג'

מועד: חורף תשע"ז (שאלון 1282)

תשובות לשאלות (על פי חומר הלימוד לבגרות) - יש לבדוק את התשובות
סעיף א': שלבי הפיתוי של הנחש

ערעור האמון ושינוי הצו האלוהי: הנחש שואל "אֵף כִּי אָמַר אֱלֹהִים לֹא תֹאכְלוּ מִכָּל עֵץ הָעֵדֶן?". הוא מקצין את האיסור כדי לגרום לאישה להתגונן ולתקן אותו, ובכך הוא פותח איתה בדיאלוג. השפעה: האישה מתחילה לחשוב על האיסור ומוסיפה עליו ("ולא תגעו בו"), מה שמעיד על לחץ פנימי.

הכחשת העונש: הנחש מבטל את החשש מהמוות – "לֹא מוֹת תָּמֹתוּ". השפעה: הסרת מחסום הפחד מאפשרת לאישה לשקול את האכילה באופן רציונלי-תועלתני.

הבטחת אלוהות וחוכמה: "וְהָיְתָם כְּאֱלֹהִים יְדֹעֵי טוֹב וָרָע". הנחש טוען שאלוהים אוסר את האכילה מקנאה או מרצון לשמור על בלעדיות. השפעה: פיתוי האינטלקט והיוהרה. האישה בוחנת את העץ ורואה שהוא "נחמד להשכיל" (מעניק חוכמה).

פתרון: בראשית ג' (המשך)

מועד: חורף תשע"ז (שאלון 1282)

סעיף ב': חשש אלוהי

(1) הסבר הטענה וראיות: החשש הוא שהאדם יהפוך למתחרה באלוהים על ידי שילוב של דעת אלוהית (שכבר השיג) וחיי נצח (שטרם השיג).

ראיה 1: "הֵן הָאָדָם הָיָה כְּאֶחָד מִמֶּנּוּ לְדַעַת טוֹב וָרָע" – האל מודה שהאדם פרץ את הגבול ורכש תכונה אלוהית.

ראיה 2: הגירוש והצבת השומרים – "וַיִּשְׁכֶּן מִקְדָּם לְגֵן עֵדֶן אֶת הַכְּרָבִים... לְשָׁמֹר אֶת דֶּרֶךְ עֵץ הַחַיִּים". פעולת המניעה הפיזית מעידה על צורך אלוהי "לעצור" את האדם. (2) בראשית א' ואיוב:

בראשית א': אין סיבה לחשש. האדם נברא בצלם אלוהים כחלק מתכנון הרמוני, והשלטון שלו בטבע ניתן לו כמתנה ומינוי מהאל, ולא נלקח במרד.

פתרון: בראשית ג' (המשך)

מועד: חורף תשע"ז (שאלון 1282)

איוב מ"ב: אין סיבה לחשש. איוב מצהיר: "יִדְעֹתִי כִּי כָל תּוֹכַל וְלֹא יִבָּצֵר מִמֶּךָּ מִזְמָה". האל הוא כל-יכול, והאדם הוא אפסי לעומתו, ולכן אין לאל ממה לחשוש.

סעיף ג': התפיסה של אריך פרום

(1) התנהגות הדמויות:

האישה: נוהגת לפי פרום. היא אקטיבית, מנהלת ויכוח, שוקלת שיקולים ומחליטה באופן מודע "לומר לא" לציווי ולממש את החופש שלה.

האדם: אינו נוהג לפי פרום (בשלב החטא). הוא מקבל את הפרי מהאישה ואוכל באופן פסיבי, ללא תהליך של מרי או הצהרת חופש. (2) האם אלוהים מאפשר: פורמלית – לא. אלוהים מעניש אותם בחומרה ומגרש אותם, מה שמעיד על כך שהמרד אינו לגיטימי בעיניו. עם זאת, בעצם מתן הבחירה החופשית מראש והעובדה שהאדם אכן מצליח להמרות את פיו, ניתן לומר שהאל מאפשר את היכולת למרוד, גם אם המחיר עליה כבד.

שאלת בגרות: בראשית ג'

מועד: חורף תשע"ו (שאלון 1206)

ענה על סעיף א (חובה).

א. בפסוק 1 נאמר: "והנחש היה ערום מכל חית השדה". הבא מדברי הנחש בקטע שלפניך דוגמה אחת המלמדת על עורמתו, והסבר אותה. תוכל להיעזר בבראשית, ב', 16-17.

ענה על אחד מן הסעיפים ב-ג.

ב. יש הסבורים שהנחש לא היה צריך להתאמץ כדי לשכנע את האישה להפר את צו אלוהים. ציין שתי ראיות מן הקטע התומכות בסברה זו, והסבר אותן.

ג. על פי דברי האל (בראשית, ב' 17), תוצאת האכילה מפרי עץ הדעת טוב ורע תהיה מוות, לעומת זאת הנחש טוען: "לא מות תמתן... וּנְפָקְחוּ עֵינֵיכֶם וְהִייתֶם כְּאֱלֹהִים יֹדְעֵי טוֹב וָרָע" (פסוקים 4-5). נראה שהנחש צדק בשתי טענותיו. הוכח הנחה זו על פי פסוק 7 בקטע שלפניך ועל פי בראשית, ג', 22. בסס את דבריך על הכתוב.

פתרון: בראשית ג'

מועד: חורף תשע"ו (שאלון 1206)

פתרון

תשובות לשאלה מספר 1:

א. דוגמאות לעורמת הנחש (יש לבחור אחת):

שינוי הציווי לאמירה: בבראשית ב' נאמר "וַיֵּצֵא ה'" (לשון חוק מחייב), ואילו הנחש משתמש בלשון "אָף כִּי אָמַר אֱלֹהִים" – הוא מוריד את הדרג המוסרי של הציווי לרמת "אמירה" גרידא, ובכך מפחית מחשיבות האיסור כדי להקל על הפרתו.

הצגת האל באור שלילי: בבראשית ב' ה' מתיר לאכול מכל עצי הגן למעט אחד. הנחש משנה את המציאות ושואל: "לֹא תֹאכְלוּ מִכָּל עֵץ הַגֶּן?" – הוא מציג את אלוהים כקמצן ואכזרי שאסר את הכל, מה שגורם לאישה לחוש צורך להתגונן ולהתמקד במגבלות.

ביטול העונש: ה' הזהיר ב"מוֹת תָּמוּתוֹן", והנחש מבטל זאת בנחרצות: "לֹא מוֹת תָּמוּתוֹן".

פתרון: בראשית ג' (המשך)

מועד: חורף תשע"ו (שאלון 1206)

ערעור המניע האלוהי: הנחש טוען שהסיבה האמיתית לאיסור היא קנאה אלוהית – ה' כביכול חושש שהאדם והאישה יהיו דומים לו ויהפכו ל"יודעי טוב ורע".

ב. ראיות לכך שהאישה הייתה "בשלה" לחטא (יש לציין שתיים):
האישה מאמצת את שיקול הדעת האישי שלה ורואה בעצמה שהעץ "טוב לִמְאֹכֶל".
היא נסחפת אחרי המראה האסתטי: "תֵּאָוֶה הוּא לְעֵינַיִם".

היא משתוקקת ליתרון השכלי שהובטח לה: "נְחֻמָּד הָעֵץ לְהַשְׂכִּיל".

חוסר היסוס: האישה לא מתלבטת ארוכות, אלא פועלת מיד – לוקחת מהפרי, אוכלת ונותנת גם לאישה.

ג. הנחש צדק בשתי טענותיו (הוכחות מהכתוב):

פקיחת העיניים: כפי שחזה הנחש ("ונפקחו עיניכם"), פסוק 7 מעיד: "וַתִּפְקְחֶנָּה עֵינֵי שְׁנֵיהֶם". הם זוכים למודעות חדשה המבוטאת בידיעה שהם ערומים.

פתרון: בראשית ג' (המשך)

מועד: חורף תשע"ו (שאלון 1206)

הדמיון לאל: כפי שטען הנחש ("והייתם כאלוהים יודעי טוב ורע"), בבראשית ג' 22 ה' מאשר זאת בקולו: "הֲיֵן הָאָדָם הָיָה כְּאֶחָד מִמֶּנּוּ לִדְעַת טוֹב וָרָע". אלוהים אף חושש שהאדם ישיג גם חיי נצח ("וחי לעולם") ובכך יושלם דמיונו לאלוהות.

שאלת בגרות: בראשית ג'

מועד: קיץ תשע"ה (שאלון 1206)

ענה על שאלה 14 — חובה.

14. מי לדעתך האֱלֹהִים העיקרי בהפרת הצו האלוהי בסיפור גן עדן שלפניך? נמק את דבריך.

ענה על שתיים מן השאלות 15-17.

15. קרא פסוקים 6-11 בקטע שלפניך. א. ציין מפסוקים אלה שתי ראיות לשינוי בתודעה של האדם אחרי שאכל מפרי עץ הדעת. בסס את דבריך על הכתוב. (2 נקודות) ב. הבא מפסוקים אלה ראיה שאלוהים מצליח בקלות לחשוף את האכילה האסורה. (2 נקודות)

16. באמצעות השורש א-כ-ל נוצר קשר של "מידה כנגד מידה" בין החטאים ובין העונשים. הבא מן הקטע שלפניך דוגמה אחת לקביעה זו, והסבר אותה.

17. קרא פסוקים 15-19 בקטע שלפניך. ציין שתי תופעות בחיי האדם שהמספר מציג את מקורן בפסוקים אלה.

פתרון: בראשית ג'

מועד: קיץ תשע"ה (שאלון 1206)

תשובות לשאלות (על פי חומר הלימוד לבגרות) - יש לבדוק את התשובות

14. האשם העיקרי (שאלה של הבעת דעה מנומקת)

ניתן לבחור בכל אחת מהדמויות, כל עוד הנימוק מבוסס על הכתוב:

הנחש: הוא היוזם והמפתה. הוא השתמש בעורמה כדי להטעות את האישה ולערער את אמינות הצו האלוהי ("לא מות תמותון"). ללא התערבותו, בני האדם לא היו מעלים על דעתם לחטוא.

האישה: היא זו שניהלה את הדיאלוג עם הנחש והשתכנעה. היא לא רק אכלה בעצמה, אלא גם נתנה לאדם והכשילה אותו. היא הייתה הגורם המקשר והפעיל בביצוע החטא.

האדם: הוא זה שקיבל את הצו המפורש מאלוהים (בפרק ב'). הוא נהג בפסיביות, לא מחה ולא עצר את האישה, ולאחר מכן ניסה להתנער מאחריות ולהאשים את האישה ואת אלוהים ("האשה אשר נתת עמדי").

15. שינוי בתודעה וחשיפת החטא

א. שתי ראיות לשינוי בתודעה:

פתרון: בראשית ג' (המשך)

מועד: קיץ תשע"ה (שאלון 1206)

המודעות לעירום: "וַיֵּדְעוּ כִּי עֵרְמָם הֵם" (פסוק 7). לפני החטא היו ערומים ולא התבוששו, ואילו מיד לאחר האכילה הם חשים מבוכה ותופרים חגורות לכיסוי גופם.

הפחד וההסתתרות מהאל: "וַאֲיָרָא כִּי עֵירָם אָנֹכִי וְאַחֲבֵא" (פסוק 10). במקום המפגש הישיר והטבעי עם אלוהים, האדם חווה כעת פחד ורגשות אשם הגורמים לו להתחבא.

ב. ראייה לחשיפה הקלה של החטא: אלוהים שואל את האדם: "הֲמֵן הָעֵץ אֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ לִבְלֹתִי אָכַל מִמֶּנּוּ אֲכָלְתָּ?" (פסוק 11). השאלה מראה שאלוהים מבין מיד שהשינוי בהתנהגות האדם (הבושה מהעירום והפחד) נובע אך ורק מרכישת ה"דעת" שהייתה אסורה עליו.

16. מידה כנגד מידה (שורש א-כ-ל)

פתרון: בראשית ג' (המשך)

מועד: קיץ תשע"ה (שאלון 1206)

החטא: האדם והאישה חטאו באכילה קלה, מהנה וזמינה מהעץ האסור: "וַתֵּקַח מִפִּרְיוֹ וַתֹּאכַל, וַתֵּתֶן גַּם לְאִשְׁתָּה עִמָּה וַיֹּאכְלוּ" (פסוק 6).

העונש: האכילה הופכת למקור של סבל, עבודה קשה ומאבק בטבע: "בְּעֶצְבוֹן תֹּאכְלֶנָּה כָּל יְמֵי חַיֶּיךָ" (פסוק 17), וכן "בְּזַעַת אָפֶיךָ תֹּאכַל לֶחֶם" (פסוק 19).

הסבר: העונש הולם את החטא – מי שנהנה מ"קיצור דרך" באכילה אסורה, יאלץ מעתה להשקיע עמל רב וזיעה כדי להשיג את מזונו הבסיסי.

17. תופעות אטיולוגיות (הסבר למקורן של תופעות)

הפסוקים מציגים את המקור לכמה תופעות אנושיות (יש לציין שתיים):

הכאב בלידה: "בְּעֶצְבַּ תֵּלְדִי בָנִים" (פסוק 16).

הקושי בפרנסה ובחקלאות: "בְּזַעַת אָפֶיךָ תֹּאכַל לֶחֶם" והצמחת "קוץ וַדְדִּיר" על ידי האדמה (פסוקים 18-19).

פתרון: בראשית ג' (המשך)

מועד: קיץ תשע"ה (שאלון 1206)

המוות והקבורה: התפיסה שהאדם הוא בן-תמותה החוזר לאדמה: "כִּי עָפָר אַתָּה וְאֶל עָפָר תָּשׁוּב" (פסוק 19).
האיבה בין בני אדם לנחשים: "וְאִיבָה אֲנִשִּׁית בֵּינְךָ וּבֵין הָאִשָּׁה..." (פסוק 15).

שאלת בגרות: בראשית ג'

מועד: חורף תשע"ג (שאלון 1203)

- א. יש הטוענים שהקטע שלפניך מתהלים מצייר תמונה אופטימית ושמחה של הבריאה, והוא בבחינת תיקון לנאמר בבראשית, ג' שלפניך. הסבר במה הנאמר בתהלים, ק"ד, 14-15 הוא תיקון לנאמר בבראשית, ג', 17-19. (8 נקודות)
- ב. קרא בראשית ג', 15 ותהלים, ק"ד, 20-24 שלפניך. בשני הכתובים נרמזים היחסים בין האדם לבעל החיים או לבעלי החיים. האם יש הבדל בין שני הכתובים בעניין זה? נמק. (6 נקודות)

פתרון: בראשית ג'

מועד: חורף תשע"ג (שאלון 1203)

תשובות לשאלות (על פי חומר הלימוד לבגרות) - יש לבדוק את התשובות

סעיף א': תיקון האופטימיות (תהלים ק"ד מול בראשית ג')

הנאמר בתהלים ק"ד מהווה "תיקון" לבראשית ג' דרך הפיכת העמל והמזון ממקור של סבל למקור של שמחה:

בבראשית ג', 17-19 (הקללה): המזון והעבודה מתוארים כעונש וכסבל. האדמה ארורה ("אֲרוּרָה הָאֲדָמָה בְּעִבּוּרָךְ"), והאדם נדרש לעמול קשה ("בְּעִצָּבוֹן תֹּאכְלֶנָּה") וביזע רב ("בִּזְעָת אַפֶּיךָ תֹּאכַל לֶחֶם") רק כדי לשרוד. הלחם הוא תוצאה של מאבק מתיש בטבע.

בַּתְּהִלִּים ק"ד, 14-15 (הַתִּיקוֹן): הַמְזוֹן מֵתוֹאֵר כְּמַתָּנָה אֱלוֹהִית הַמַּעֲנִיקָה הַנָּאָה וְאִיכוֹת חַיִּים. אֱלוֹהִים מַצְמִיחַ חֲצִיר לְבַהֲמָה וְצִמְחִים לָאָדָם ("לְהוֹצִיא לֶחֶם מִן הָאָרֶץ"), אֲךָ מֵעֵבֶר לֶחֶם הַבְּסִיסִי, הוּא מַעֲנִיק מוֹצְרֵי מוֹתָרוֹת וְשִׂמְחָה: יֵין שֶׁמֶשְׁמַח אֶת הַלֵּב, שֶׁמֶן שֶׁמְבָרִיק אֶת הַפָּנִים וְלֶחֶם שֶׁסּוֹעֵד אֶת הַלֵּב.

פתרון: בראשית ג' (המשך)

מועד: חורף תשע"ג (שאלון 1203)

הסיכום: בעוד שבבראשית המזון הוא הישרדות מלווה בכאב, בתהלים הוא חסד אלוהי המביא לשמחה ואסתטיקה. סעיף ב': יחסי אדם ובעלי חיים

כן, קיים הבדל מהותי בתיאור היחסים בין שני הכתובים:

בבראשית ג', 15 (האיבה): היחסים מתוארים כקונפליקט ואיבה מתמדת. בין האדם לנחש (המייצג את עולם החי המזיק) קיימת מלחמה של הרג הדדי: "הוא יִשׁוּפֶךְ רֹאשׁ וְאֶתָּה תִּשׁוּפֶנּוּ עֵקֶב". זוהי מערכת יחסים של עוינות ופחד. בתהלים ק"ד, 20-24 (הסדר וההרמוניה): היחסים מתוארים כחלוקת זמן ומרחב הרמונית בחסות האל. אין מאבק בין האדם לחיות הטרף (הכפירים). ה' קבע סדר: בלילה החיות יוצאות לצוד, והאדם ישן בביתו; ביום, כשהשמש זורחת, החיות חוזרות למאורותיהן והאדם יוצא לעבודתו ("יֵצֵא אָדָם לַפֶּעֱלֹו").

פתרון: בראשית ג' (המשך)

מועד: חורף תשע"ג (שאלון 1203)

הנימוק: בבראשית היחסים הם "מלחמה", בעוד שבתהלים הם "דו-קיום" מסודר שבו לכל יצור יש את המקום והזמן שלו בתוך תכנון העולם המופלא של ה'.

שאלת בגרות: חורף תשפ"ה, שאלון 1262, שאלה 2 (1/2)

2. קראו בראשית, פרק ג'. ענו על סעיף א' – חובה. א. קראו פסוקים א'–ז' וגם בראשית, פרק ב', פסוקים ט"ו–י"ז. (1) לדברי הפילוסוף היווני אפלטון, כל למידה מתחילה בערעור הידע הקיים, הערעור מוביל את האדם לסקרנות, והסקרנות מובילה לתובנות חדשות. הסבירו כיצד דברי הנחש לאישה גורמים לה לערעור הידע שלה, לסקרנות ולתובנות חדשות. (15 נקודות) (2) הביאו שתי ראיות מפסוקים ח'–י"ג המוכיחות שהאדם ואשתו לא קיבלו עליהם אחריות למעשיהם, וראה אחת מפסוקים כ"ב–כ"ד המוכיחה שאלוהים נקט פעולה כדי להתמודד עם אי קבלת האחריות של האדם ואשתו. הסבירו את דבריכם. (10 נקודות)

ענו על אחד מן הסעיפים ב–ג. ב. קראו פסוקים ו'–ז' וגם את דברי הפרשנים שלפניכם. אבן עזרא: "עץ הדעת והוא יוליד תאוות המשגל (ההזדווגות), על כן כיסה האדם ואשתו ערוותם". רמב"ן: "ופרי האילן הזה היה מוליד הרצון והחפץ שיבחרו אוכליו בדבר או בהפכו לטוב או לרע. ולכן נקרא 'עץ הדעת טוב ורע', כי 'הדעת' יאמר בלשוננו על הרצון". (1) הסבירו לפי כל אחד מן הפרשנים, מהו הידע המושג בעקבות האכילה מן העץ. (9 נקודות) (2) הסבירו כיצד אפשר לבסס כל אחת מן הפרשנויות על הנאמר בחלקו השני של פסוק ז' – "וַיִּתְּפוּ עָלָהּ תְּאֵנָה וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם חֲגֹרֹת". (6 נקודות)

שאלת בגרות: חורף תשפ"ה, שאלון 1262, שאלה 2 (2/2)

ג. קראו פרק ג' פסוקים ו'–כ', בראשית, פרק ב', פסוקים כ"א–כ"ה וגם את דבריו של י' גרוסמן בקטע שלפניכם. "הסיפור אומנם מציג את קניית הדעת בצורה של מרד באל, אך דומה הדבר לילדים מתבגרים שמורדים בסמכות המצווה עליהם. זו מרידה שבאמצעותה הם קונים אוטונומיה (עצמאות) ויכולת הכרעה עצמאית. [...] בניית האוטונומיה האישית מבדילה בין המתבגר לבין הוריו, והיא המעניקה לו הגדרה עצמית. [...] המעבר מתמימות הילדות אל הבגרות נבחנת בסיפור [בשלוש] פרספקטיבות שונות שלו: בין אדם למקום [לאל]; בין אדם לזולתו (משתקף במיוחד בבן או בבת זוג) ובין אדם לעצמו". (י' גרוסמן, בראשית – סיפורן של התחלות, הוצאת מכללת הרצוג – תבונות, ידיעות אחרונות, ספרי חמד, 2017, עמ' 98, 103). לפי שלוש הפרספקטיבות שהציג י' גרוסמן, הסבירו כיצד אפשר לראות בסיפור האכילה מ"עץ הדעת טוב ורע" מעבר של אדם וחווה מתקופת הילדות והתמימות אל תקופת הבגרות. בססו את תשובתכם על הכתוב בשני הפרקים ועל דבריו של גרוסמן. (15 נקודות)

פתרון מסמך המקור: חורף תשפ"ה, שאלון 1262, שאלה 2

פתרון. 2. בראשית ג'. א1. ע"פ אפלטון יש כמה היבטים של התפתחות ולמידה, אשר באים לביטוי בסיפור גן עדן: ערעור הידע הקיים: "ויאמר הנחש כי יודע אלוהים כי ביום אכלכם נפקחו עיניכם". סקרנות: "ותרא האישה כי טוב העץ למאכל ותאווה הוא לעיניים". תובנות חדשות: "ותפקחנה עיני שניהם ויראו כי עירומים הם". א2. בפס' ח'-י"ג נמצא שתי ראיות להתנערות האדם ואשתו מאחריות: האדם משליך את האחריות על האישה: "האישה אשר נתת עימדי היא נתנה לי ואוכל". האישה משליכה את האחריות על הנחש: "הנחש השיאני ואוכל". מפס' כ"ב-כ"ד נלמד כי אלוהים מחליט להרחיק את האדם מגן עדן כי יודע שהוא איננו עומד בחוקים שנקבעו לו: "ועתה פן ישלח ידו ואכל גם מעץ החיים וחי לעולם".

ב. את משמעות עץ הדעת מסבירים שני פרשנים: אבן עזרא: עץ הדעת העניק את ההבנה המינית: "עץ הדעת יוליד את תאוות המשגל". רמב"ן: עץ הדעת העניק לאדם את הרצון החופשי: "ופרי האילן היה מוליד את הרצון והחפץ". ב2. את דברי אבן עזרא ניתן לבסס על כך שלאחר האכילה מעץ הדעת מכסה האדם את מערומיו: "ויקחו עלי תאנה ויעשו להם חגורות". את פירושו של רמב"ן ניתן לבסס על העובדה שלאדם יש יכולת חשיבה ובאמצעותה הוא פותר את בעיית היותו ערום. ג. מדבריו של גרוסמן ניתן ללמוד על תהליך התפתחות משולש של האדם: מרד באל: האדם אוכל מעץ הדעת ומפר את הצו האלוהי. יכולת הכרעה: האדם מבין שהוא ערום. הגדרה עצמית: האדם עוזב את גן עדן ויוצא לחיים עצמאיים.

מקורות ותמונות

נוסח הפסוקים: "מקרא על פי המסורה", דרך ספריא (sefaria.org), רישיון CC BY-SA.

שאלות ופתרונות הבגרות: מסמך השאלות והפתרונות לבגרות בתנ"ך.

ההסברים נכתבו על ידי מכין המצגת בהסתמך על האתרים textologia.net ו-sofpasuk.com (בפרפראזה, עם קרדיט), ואם לא נמצא באתרים סיכום לפרק, על סמך הכתוב. לא נבדקו על ידי מורה.

המושגים: "מילון מושגים - תנ"ך", קמפוס אורט. הקישור בין המושג לפרק, המפות והתרשימים הם של מכין המצגת.

תמונה (נחלת הכלל): Thomas Cole, Cole Thomas Expulsion from the Garden of Eden 1828 |
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Cole_Thomas_Expulsion_from_the_Garden_of_Eden_1828.jpg

תמונה (נחלת הכלל): Masaccio, Masaccio-TheExpulsionOfAdamAndEveFromEden-Restoration |
<https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Masaccio-TheExpulsionOfAdamAndEveFromEden-Restoration.jpg>

תמונה (נחלת הכלל): anonymous, Domenico Fetti (c.1589-1624) (possibly) - 'La vie champêtre' (Adam and Eve after |
[https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Domenico_Fetti_\(c.1589-1624\)_possibly_-_La_vie_champ%C3%AAtre_\(Adam_and_Eve_after_Their_Expulsion_from_Eden\)_-108847_-_National_Trust.jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Domenico_Fetti_(c.1589-1624)_possibly_-_La_vie_champ%C3%AAtre_(Adam_and_Eve_after_Their_Expulsion_from_Eden)_-108847_-_National_Trust.jpg)

תמונה (נחלת הכלל): Theodore Poulakis, Expulsion from the Garden of Eden |
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Expulsion_from_the_Garden_of_Eden.png

תמונה (נחלת הכלל): Peter Paul Rubens, Peter Paul Rubens - Expulsion from the Garden of Eden - Google Art Project |
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Peter_Paul_Rubens_-_Expulsion_from_the_Garden_of_Eden_-_Google_Art_Project.jpg